

OLCSÓ KÖNYVTÁR
Alapította Gyulai Pál
551-552. szám

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRA

**IRTA
GULYÁS PÁL**

BUDAPEST, 1916
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA KIADÁSA

A renaissance korszak fejedelmi bibliophiljei között egy sincs, a kinek nagy szeretettel, féltő gonddal egybehordott könyvtára oly mostoha sorsra jutott volna, mint épen a Mátyás királyé. A Beatrix útján vele rokonságba került nápolyi királyok gyűjteményét 1495-ben erősen kifosztotta VIII. Károly francia király és a könyvtár javarészét III. Frigyes, az utolsó aragoniai fejedelem Nápoly trónján, maga adta el 1501 körül Georges I. d'Amboise roueni érseknek és pápai legatusnak. De a mit a sors ekként kettészakított, azt később ismét egyesítette a véletlen s ma az aragoniai királyok gyűjteményének a zöme, több mint 300 kézirat, a párisi Bibliothèque Nationale birtokában van. Jó Fülöp, burgundi herceg nagyszerű könyvtárát csakúgy megdézsmálták a szűkölködő örökösök mint Ulászló és II. Lajos a Mátyás királyunkét, a XVI. század vallásháborúi is ártottak neki s végül 1731-ben a tűz is kikezdte, de azért igen tekintélyes része ma is sértetlenül megvan a bruxellesi Bibliothèque royale címeliái között.¹ Mátyás király könyvtára azonban a szélrózsa minden irányában szétszóródott. Az a 116 kötet, melyet eddig sikerült belőle felkutatni, hat magyarországi és 32 külföldi gyűjtemény közt oszlik meg. Ebből is igen sok nagy kerülővel, Törökországon át, jutott ismét Európába s így hosszú ideig el volt zárva a tudományos világ elől. Nem csoda tehát, hogy e könyvtár, melynek hírére a Mátyás király pazar bőkezűségét élvező humanisták Európa-szerre széthordták, s a mely a mohácsi vész után török kézre jutva, hozzáférhetetlenné vált a nyugateurópai kutatóknak, élénken foglalkoztatta az írástudó körök képzeletét s a legenda búvkörében csakhamar nagy, szinte phantastikus méreteket öltött.

A túlzás három irányban is nyilvánult: nevezetesen a könyvanyag számbeli gazdagságát, a reá fordított pénzáldozat nagyságát s a kéziratok régiségét, belső becsét illetőleg. A modern kor kritikájának feladata megrostálni s kellő mértékükre leszállítani a humanista áradozók föllengző túlzásait. Ez nem épen könnyű, tekintve, hogy a Mátyás könyvtárára vonatkozó egykorú, actaszerű följegyzések eddigelé csak fölöttebb szórványosan kerültek napfényre s hogy sem a királyi udvar számadáskönyve, sem pedig a kéziratok leltára – a mint ez pl. az aragoniai udvarnál, vagy az Esték könyvtáráról fennmaradt – nem áll rendelkezésünkre.

Maga Bonfinius is, a ki Mátyás-korabeli közművelődési állapotainkról oly színes képet festett, szinte megfoghatatlan szükséztávússággal végez a könyvtárral, melyet pedig oly közlelő volt alkalma megismerni: «*Bibliothecam statuit, mira utriusque linguae foecunditate completam: cultus quoque librorum luxuriosissimus*».² Ez minden, a mit róla érdekesnek tart följegyezni.

Jórészt tehát sejtésekre vagyunk utalva, melyeknek a pusztá föltevésnél több valószínűséget csak a külföldi analógiák adhatnak.

Mindjárt az első kérdés, melyre a könyvtár történeténél szükségkép meg kell felelnünk, olyan, hogy csak föltevésekkel hozakodhatunk elő. Mikor alapította Mátyás könyvtárát, erre biztos adat nem áll rendelkezésünkre. A könyvtár fennállására legrégibb adat Fraknoi Vilmos szerint³ az 1467. évből való, a mikor is Vitéz János Nagyszebenben emendálta Victorinus Cicero-commentárját, mely a kétségtelen Corvin-codexek egyike. Csak az a baj, hogy e kéziratnak a Corvinába tartozását csupán jellegzetes bőrkötése bizonyítja, a melynek azonban 1467 után kellett készülnie s így nem lehetetlen, hogy a kézirat, melynek belsejében Mátyás címerével nem találkozunk, csupán az emendálás után került Mátyás gyűjteményébe. Ha tehát ezen 1467-iki adatot, mint kétes bizonyító értékűt kiküszöböljük, a könyvtár létezését igazoló legrégibb hiteles adat 1471-ből való, még pedig magától Mátyás királytól. Ekkor

¹ V. ö. E. Bacha: *Les très-belles miniatures de la Bibliothèque royale de Belgique*. Bruxelles, 1913. VII-VIII. l.

² IV. D. 7. c. ed. Sambucus 1568. 654. l.

³ Szilágyi-féle *Magy. nemzet története*. IV. köt. 536. l.

említi föl Pomponius Laetus tudós humanistához írt levelében «*Blandium miniatorem nostrum*»ot, a ki az imént tért vissza Rómából, kéziratokkal megrakva, Mátyás udvarába.⁴ Ez természetesen nem zárja ki, sőt valószínűvé teszi, hogy Mátyásnak már 1471 előtt is voltak könyvei. De talán helytelen is a könyvtár alapítási évéről beszélni. Azt hisszük, Mátyás – mint tudománykedvelő uralkodó – valószínűleg legott trónralépte után be-beszerzett könyveket s a fejedelmi elődei hagyatékában talált kéziratokat is megbecsülte, de csak jóval később, a mikor a birtokában lévő kéziratok száma lassankint felszaporodott, gondolt arra, hogy az olasz fejedelmi Maecenások mintájára rendszeresen gyűjtse a codexeket s nagyszabású építkezéseivel kapcsolatban budai palotájában a gyűjtemény számára külön helyiséget létesítsen.

Ez elhatározására döntő befolyással lehetett második felesége, aragoniai Beatrix, nápolyi királyleány, a kit 1476-ban vezetett oltárhoz. Beatrix, csakúgy mint nénje, Eleonóra a ferrarai udvarban, nagyban előmozdíthatta a bibliophilia ügyét. Oly családból származott, melyben a könyvek szeretete immár közel egy századon át apáról fiúra szálló hagyomány volt s maga is tartalmas classikus neveltetésben részesült. Beatrix «személyes érdeklődését a tudomány és irodalom iránt kiemelik mindazok az olasz írók és szónokok, a kiktől jellemrajzát bírjuk»⁵, több codex címlapján a király és királyné egyesített címerét látjuk, jelölve annak, hogy e könyvek a közös érdeklődés gyümölcsei. Beatrix ily irányú befolyását a közviszonyok is elősegítették. «Mátyásnak addig körülményei nem engedték meg – írja Berzeviczy –, hogy az irodalom és művészet iránti hajlamát méltóan kifejtse. Első neje beteges volt s rövid ideig élt, majd az özvegyesség évei következtek, országos nagy gondok, válságokkal teljes háborúk; második házassága óta Mátyás is jobban ráért a pompakifejtésre, a művészetek és tudományok ápolására».⁶

A könyvtár nagyarányú fejlesztésére azonban egy másik tényező is hathatott, melyre Schönherr Gyula mutatott rá először Corvin János életrajzában. Abból a kétségtelen tényből indul ki, hogy a könyvtár fejlesztésének különös lendülete az uralkodó életének utolsó éveire esik, tehát arra az időre, a mikor természetes fia trónutódlásának a kérdése felmerül s a könyvtár gyarapítását a herceg nevelésének előhaladásával hozza kapcsolatba. Közvetlen bizonyítékok hiányában a következő közvetett érvekkel támogatja nézetét⁷: 1. «Corvin nevelője egyúttal a könyvtár élén áll s midőn paedagogiai feladatát befejezve, visszatér hazájába, a király őt bízta meg, hogy könyvtára érdekeit Olaszországban képviselje». 2. «Naldi, a ki a firenzei másolók munkájára felügyel, úgyszólván reámutat a helyzetre, midőn a budai könyvtár dicsőítését Corvin neveltetésének leírásával vezeti be.» 3. «Bartolommeo Fonti, a ki Ugolettit a könyvtárnokságban felváltja, Maecenásai egyikét ismerve fel a királyfi-ban, verseinek dedicatoria által igyekszik megnyerni jóindulatát.» 4. Több kéziratban «a királyi pár arcképei mellett gyakran találkozunk egy hosszúfürtös, tógába öltözött ifjú képével, melyet joggal gyaníthatunk a serdülő királyfi képmásának». 5. 1488-ban «leendő sógora, a milánói herceg, a Festus-codexért, mit a budai könyvtárban, vagy Ugoletti könyvei közt gyanít, ő hozzá fordul, kérve, hogy küldje el azt neki használatra, vagy másoltassa le számára». Azt hiszem, a Schönherr által egybehordott ezen külső tények megannyi bizonyítékok arra, hogy Mátyás király könyvgyűjtő tevékenységét, legalább élete utolsó szakában, a fiára való tekintet is fokozta.

⁴ V. ö. Ábel: *Die Bibliothek des Königs Mathias Corvinus*. (Különlenyomat, 1878) 2-3. l.

⁵ Berzeviczy: *Beatrix királyné*. (Tört. életrajzok XXIV. köt. 1908). 282. l.

⁶ U. o. 281. l.

⁷ Schönherr Gyula: *Corvin János*. (Tört. életrajzok X. köt.) 65-68. l.

Ily módon hármas ok irányíthatta Mátyás nagyszabású könyvgyűjtését: saját tudományos pompaszeretete, második nejének családi hagyományai s a természetes fiára vonatkozó paedagogiai tekintetek.

Mekkora lehetett az a kéziratgyűjtemény, melyet Mátyás az évek folyamán összehordott, erre a fontos kérdésre – egykorú leltár híján – csupán valószínű feleletet adhatunk. A régibb írók azon állítását, mely a könyvtár állományát 50,000 kötetre becsülte, ma már mindenki képtelen túlzásnak tartja. Ábel Jenő⁸ a könyvtárt közelebbről meg nem jelölt egykorú olasz gyűjteményekre hivatkozva 9000-10,000, de «valószínűbben» 5000 kötetre becsüli. A mai historiai köztudatban ez az utóbbi szám vert gyökeret, habár újabban akadnak történetírók, a kik még e számot is túlzottnak tartják. Így Fraknoi már 1896-ban – tekintettel arra, hogy még a vaticáni könyvtár is 1481-ben csupán 3498 kötetet számlált s hogy Frigyes urbinói herceg 14 évi áldozatok árán összegyűjtött bibliothecája alig 1000 kötetre rúgott – nem habozik kimondani, hogy «a budai könyvtár köteteinek száma, Mátyás uralkodása alatt, az egyezret talán meghaladta, de a negyedfélezret aligha érte el».⁹ Főgel József II. Ulászló udvartartása cz., különben derék munkájában, egy értékes adatot meg nem engedhető módon kiforgatva, a kötetek számát 3000-re becsüli.

Az az adat, melyet Főgel is idéz, de kellőképp nem tud értékelni s a mely a Corvinával foglalkozó tudósaink legtöbbjének elkerülte a figyelmét, noha már 1877 óta hozzáférhető, Bretagnei Anna egyik fegyverhírnökének a jelentésében fordul elő, mely Candalei Anna és II. Ulászló egybekeléséről számol be. E jelentés 1502-ben, tehát oly időben, a mikor a könyvtár még nem volt szabad préda s legfeljebb a csontmezei ütközetben szenvedett némi veszteséget, így emlékezik meg róla:¹⁰ «Aussi y a grande et belle librairie jusques au nombre de troys ou quatre cens livres escript(s) en latin, grec et hongre et la plus grant part hystoriez». A derék fegyverhírnök bizonyára nem számolta meg darabonként a könyvtárat, de azért még nem kell, sőt nem is lehet feltennünk, hogy ezekkel tévedett volna. A burgundi hercegeknek a XV. sz.-ban méltán világhírű könyvtára 1487-ben csupán 746 codexből állott.¹¹ Ercole I. d'Este nagyszerű könyvtára, a mely pedig közel egy egész század céltudatos gyűjtésének eredménye, az 1495. leltár szerint 512 művet számlált.¹² A görög Bessario híres gyűjteménye, melyet a jeles philologus 1468-ban a velencei S. Marcóra hagyott, 746 codexre rugott.¹³ A firenzei San Marco-kolostor könyvtártermében, mely egy 10 méter széles s 50 méternél hosszabb csarnok volt, 64 pulpituson 400 kötet nyert elhelyezést.¹⁴ Az aragoniai királyok tulajdonában volt codexekből eddig 629-et kutattak ki.¹⁵ II. és III. Pius pápák egyesített magánkönyvtára alig haladta meg a 400 kötetet stb.¹⁶ Ha tehát ez adatokat figyelembe vesszük s a túlzás vádját el akarjuk kerülni, úgy Mátyás királyunk könyvtárának állományát 500-1000 kötetre kell tennünk.

⁸ I. h. 4. l.

⁹ I. m. 536. l.

¹⁰ Marczali H.: *Közlemények a párizsi nemzeti könyvtárból*. Történelmi Tár XXIII. 112. l.

¹¹ V. ö. Bacha i. m. VII. l.

¹² V. ö. Bertoni: *La biblioteca Estense*. Torino, 1903. III. függelék.

¹³ R. Sabbadini: *Le scoperte dei codici latini e greci nei secoli XIV e XV*. Firenze, 1905. 68. l.

¹⁴ Reumont: *Lorenzo de' Medici* 2. kiad. Leipzig 1883. I: 413-14. l.

¹⁵ Sabbadini i. m. 202. l.

¹⁶ U. o.

Mind e könyvek többféle úton-módon juthattak a nagy uralkodó birtokába. Kétségkívül voltak kötetek, melyek fejedelmi elődeitől szálltak megbecsült örökségkép reá, s arra is lehetett eset, hogy hadjáratai alkalmával hadizsákmány gyanánt vitte magával a kezeügyébe eső s neki tetsző köteteket. Valószínűleg vele szemben is voltak oly figyelemmel katonái, mint I. Alfonz nápolyi királylyal szemben az övéi, a kik Antonio da Palermo tanúsága szerint, a mikor valamely várost kifosztottak, a könyveket mindig félre tették a király számára, mert tudták, hogy ilyesmivel kedveskedhetnek a legjobban neki.¹⁷

A római Casanate-könyvtárban Schönherr Gyula által fölfedezett Corvin-codex, valamint Haly Aberudiánnak Ptolomaeus quadripartitumához írt magyarázata, mely jelenleg a bécsi udvari könyvtár egyik dísze, a könyvtár gyarapításának mind e két módját bizonyíthatják. Mindkét codex eredetileg Venczel cseh király számára készült s egykép lehetséges, hogy a cseh trónnal együtt örökségkép Zsigmond királyunkra szállva, a codexek még e pompaszerető uralkodó idejében Budára jutottak s elkerülve azt a sorsot, mely Albert alatt a kéziratok túlnyomó részére várakozott, itt is maradtak, vagy pedig – a mire mindkét codexen a Mátyás utólag befestett címerében szereplő cseh oroszlánból következtethetünk – hogy Mátyás mind a két kéziratot akkor szerezte meg, a mikor Podiebrad ellen Csehország királyává választván, fegyverrel indul új trónja elfoglalására.¹⁸

A gyarapodás tekintélyes hányadát a korabeli humanista írók dedikált példányai teheték, a kik a bőséges jutalom reményében díszpéldányokban ajánlották fel a dunamenti nagy Maece-násnak Mátyást dicsőítő panegyriseiket, görögből készült fordításait s egyéb philologiai vagy történeti munkáikat.

Ily úton kerültek a Corvinába Naldus Naldius dicséneke Mátyás király könyvtáráról (jelenleg a thorni gymnasium könyvtárában), Anthonius Theobaldusnak Benvenuti de Rambaldis *Liber Augustali* cz. művéből készített s Mátyás királynak ajánlott kivonata (jelenleg a velencei Marcianában), Alexander Cortesius panegyrise Mátyás hadi erényeiről s Marsilius Ficinus epistoláinak Philippus Valor által Mátyásnak dedikált példánya (mindkettő a bécsi udvari könyvtárban).

Mint Berzeviczy nagyszabású Beatrix-életrajzából tudjuk, egyes tudósok a királynét is megörvendeztették műveik dedicatiós példányaival, a melyek hihetőleg belekerültek a királyi gyűjteménybe. «Mint ilyen egyedül neki, vagy legalább neki is ajánlott könyveket ismerjük a Diomede Carafa emlékiratának a pármái könyvtárban lévő latin kiadását s ugyane szerzőnek *Trattato dell' ottimo cortesano* cz., a milanoi Trivulzio-féle könyvtárban őrzött művét; úgyszintén a Christophoro Persona latin fordítását Agathiasnak a gót háborúról szóló görög műve nyomán, melyet a bécsi udvari könyvtár őriz. Továbbá tudjuk, hogy Bonfin jöttekor két könyvet ajánlott fel a királynénak.»¹⁹

Arra is volt eset, hogy az írók az uralkodópárnak ajánlották fel műveiket. A legérdekesebb eset e nemben a M. N. Múzeum Ranzanus-kéziratáé, melyet a következőkép mond el Berzeviczy: «Pietro Ranzano püspök, mint a nápolyi király követe, hosszabb magyarhoni tartózkodás után megírván Magyarország történetét, ezt fényesen kiállítva, címlapját Mátyás és Beatrix képeivel és címerével díszítve, ajánlással a királyi párnak szánta. Időközben azonban Mátyás is, Ranzano is elhalván, a codexet a szerző egy rokona Bakócz Tamás esztergomi érseknek ajánlotta fel és e célból a címlapon Mátyás címerét átfestette II. Ulászló Jagello-címerévé, a Beatrixét pedig a Bakóczévá».²⁰

¹⁷ *De dictis et factis Alphonsi*. Id. Delisle, Cabinet des manuscrits. I: 219. l.

¹⁸ Schönherr Gyula: *A római Casanate-könyvtár Corvin-codexe*. (Magyar Könyvszemle, 1904) 448. l.

¹⁹ Berzeviczy. I. m. 285. l.

²⁰ U. o. 308. l.

A Mátyással összekötöttségben álló fejedelmek s kegyeit kereső főpapok szintén meg-megörvendeztethették egy-egy fényesen miniált kézirattal. Volterrában ma is őrzik Marlianus Epithalamiumát, mely 1488-ban oly célból készült, hogy Corvin János és Bianca Maria Sforza egybekelésekor az örömapának kedveskedjenek vele. A királynak szánt ajándékot láthatunk továbbá a vaticani könyvtár Ottobon. 501 jelzésű pontificalejában, melyet ifjabb Vitéz János, 1489 június 3. óta veszprémi püspök, rendelt meg, s a melynek díszében a Hunyadiak hollója többször is előfordul, hihetőleg azért, mivel a főpap uralkodójának szánta a díszes és épen Mátyás közbejött halála folytán befejezetlenül maradt kötetet.²¹

Sok valószínűség szól a mellett is, hogy – a mint ezt már Angelo Mai 1839-ben föltételezte – Vitéz János és Janus Pannonius kegyvesztésekor könyvtáruk tetemes részére rátette Mátyás király a kezét.²² Egyik-másik Vitéz-codexre ez alkalommal kerülhetett a Mátyás címere, bár az sem lehetetlen, hogy – miként Fischer gyanítja²³ – a királyi címér annak a jele, hogy Mátyás ajándékozta e kéziratokat egykori nevelőjének. Mindenesetre feltűnő, hogy a kor szokásával ellentétben e codexekben nem szerepel a donatióra vonatkozó felírás. Lám, a jezsuiták lainzi könyvtárában lévő Missalén ott szerepel a donator arczképe is, e fölírás kíséretében: *Ego Mathias rex Hungariae concessi hoc missale fratri Thomae de Hungaria post cuius obitum maneat praesens liber in provincia qua claudit diem extremum.*²⁴

A gyarapítás e módjai azonban mind csak másodlagos jelentőségűek: a legtöbb kézirat vagy vétel útján került Mátyás király könyvtárába, vagy pedig egyenesen az ő rendeletére készült a korabeli könyvmásoló műhelyekben. Mátyás e végből egyes bizalmi embereit küldte szót a nagyvilágban, hogy összevásárolják mindazokat a kéziratokat, a melyeket még meg lehetett szerezni akár a régi idők maradványai közül, akár a korabeli műhelyek raktáron álló termékeiből. Ha a keresett codexek készen nem voltak kaphatók, úgy kiküldöttei új másolatok készítésére adtak megbízást. Ezen, a korabeli fejedelmi könyvgyűjtőknél általában szokásban volt eljárásra Mátyást illetőleg csupán két egykorú s így teljesen hitelt érdemlő adatunk van: az egyik 1471-ből Mátyás elébb idézett levele, mely a Rómából könyvekkel megrakodtan visszatérő Blandiusról tesz említést, a másik Corvin János volt nevelője, Taddeo Ugoletti olaszországi küldetése, a ki az olasz kéziratkereskedés gócpontjaiban, elsősorban Firenzében, összevásárolta, illetőleg saját felügyelete mellett másoltatta a kívánt codexeket.

Oláh Miklós, a kinek legtöbbször hallomás útján papírra vetett állításait – legalább a Corvinát illetőleg – csak a legnagyobb kritikával használhatjuk, ugyan azt mondja, hogy «részben Görögország közepéről, részben más keleti királyságokból» is hozatott Mátyás kéziratokat, de erre eddigelé semminemű tényleges bizonyítékunk sincs. Görög nyelven mindössze két kétségtelen Corvin-codexet ismerünk, melyeket jellegzetes bőrkötésük útal a Mátyás gyűjteményébe. Ezek egyike a XI., másika a XII. századból való s valószínűen görög földön is készült, de ez még nem bizonyítja, hogy közvetlenül Hellasból jutott el Mátyáshoz. A görög codexek XIV-XV. századi nagy olaszországi invasiója valószínűbbé teszi, hogy e kéziratok egy kis kerülővel – Itálián át – jutottak Budára. Mindenesetre feltűnő, hogy a korabeli humanista irodalomban, melynek alapján Sabbadini²⁵ oly szemléletes képet nyújt egy Guarino, egy Aurispa vagy egy Filelfo görögországi kutatásairól, nyoma sincs annak a hellenistának, –

²¹ Weinberger: *Beiträge zur Handschriftenkunde* I. (Sitzungsbericht der kais. Acad. d. Wiss. Wien. Phil.-Hist. Klasse. 158. köt. V. ért.) 49. l.

²² U. o. 6. l.

²³ König M. *Corv. u. seine Bibliothek*. Wien, 1878, 9. l.

²⁴ V. ö. Tietze: *Die ill. Handschriften der Rossiana*.

²⁵ I. művében.

pedig csakis képzett philologus vállalkozhatott erre a kényes feladatra, – a ki Mátyás megbízásából járt volna a Keleten.

Mátyás király könyvvásárlásairól szólva nem lesz felesleges néhány szóval vázolni az olaszországi kéziratkereskedelem e korbéli viszonyait. A kéziratkereskedő, akkori olasz kifejezéssel «cartolaro», nem maga írta a codexeket, hanem ő szerezte be a hártyát, készítette ki végkép, metszette a kellő alakra, fűzte quinterniókba s adta át azután a másolóknak és miniatoroknak. Ha ez utóbbiak elkészültek a munkájukkal, a cartolaro dolga volt a bekötésről gondoskodni, melynek réz- vagy ezüstvereteit, csatjait és köldökeit az ötvös erősítette fel.²⁶

A korszak legnagyobb szabású kéziratkereskedője a Sta Lucia a Bisticci arnovölgyi községből származó Vespasiano volt, a ki 1421-ben született Firenzében s 1498 júl. 27-én helyeztetett örök nyugalomra a Sta Crocében. Eleinte Cosimo de' Medici megbízásából Fra Giuliano Lapaccinivel együtt Luccában és Sienában maga másolgatott és vásárolt össze codexeket. Majd, a mikor 1453-ban a fiesolei apátság újjáépítésével kapcsolatban a Mediciek az apátság könyvtárának nagyobb mérvű fejlesztését tervezték, nagyszabású másológyműhelyt rendezett be, melyben 45 másolóval 22 hónap alatt 200 kötetet volt képes előállítani.²⁷ E boszorkányos gyorsasággal megnyerte minden könyvéhes bibliophil kegyét s a Mediciek mellett V. Miklós pápa, Federigo da Montefeltre urbinói herceg, Ercole d'Este ferrarai herceg, továbbá a főpapok, humanista tudósok hosszú sora vette igénybe szolgálatait. Hazánkból Vitéz János és Janus Pannonius állt vele sűrűbb üzleti összeköttetésben, a kikről meleg szavakkal emlékezik meg *Vite* cz. becses munkájában. Mátyás király, úgy látszik, nem tartozott rendes vevői közé, különben az ő híres könyvtárának is szentelt volna egy fejezetet. Erre látszik vallani az a körülmény is, hogy az eddig ismert kétségtelen Corvin-codexek közül – Weinberger jegyzéke szerint²⁸ – csupán egyetlen-egyen szerepel Vespasiano neve: a budapesti egyetemi könyvtár Theophrastusán.

Mátyás király megbízottai, úgy látszik, közvetlenül bonyolították le üzleteiket. Erre vallanak azok a kéziratok, melyek zárósoraiban a másoló kifejezetten jelzi, hogy Mátyás király rendeletére dolgozott. Ezek: a Laurenziana Ambrosius-codex Martinus Antonius presbytertől s a vaticáni Breviarium ugyane másolótól, amaz 1489-ből, emez 1487-ről keltezve; a firenzei Appianus, melyet 1489-ben másolt Carolus Geminianensis firenzei notarius; a párisi Cassianus Petrus de Abbatis Burdigalensis másolatában; a firenzei Augustinus és a párisi Hieronimus a nápolyi király híres scriptora és miniatora Antonio Sinibaldi műhelyéből stb. Néhány más codexről a megrendelő neve elmaradt s csupán a másolóé szerepel az explicitben, úgy hogy nem tudjuk, vajon Mátyás rendeletére készült-e, vagy pedig csupán a gyűjteménye számára megvásárolt kéziratokkal van dolgunk. Az a körülmény u. i., hogy e codexek egy részébe is bele van festve Mátyás király címere, még nem dönti el a kérdést, mivel a kézirat-piaczon raktáron tartott kötetekben a címer helyét üresen hagyták s utólag töltötték ki a vásárló stemmájával. A codexek e második csoportjában szereplő másolók a következők: Alexander Verazanus, a ki 1444-ben Sigismondo de' Sigismondival közösen szerződött a portugál király nyolczkötetes bibliájának elkészítésére; Franciscus presbyter Florentinus (1457 szept. 31.); Henricus Amstelredamnis (1469.); Joannes Franciscus de S. Geminiano (3 köt.); Leonardus Job, Nicolaus presbyter Faventinus; Petrus Cenninius (1467.), a XV. sz. második felének egyik leghíresebb firenzei scriptora és Sigismundus de Sigismundis (3 kézirat 1487, 1488.), a Mediciek egyik legszorgalmasabb másolója, a kitől a Laurenziana a codexek egész sorát őrzi.

²⁶ V. ö. Bertoni i. h. 41-42. l.

²⁷ V. ö. Reumont, I. m. I: 415. l

²⁸ I. h.

Ez utóbbiról, a ki 1525-ben halt meg Carpiban mint jegyző, kétségtelen, hogy Mátyás királynak dolgozott. A ferrarai herceghez 1510-ben intézett levelében felajánlva szolgálatait, arra hivatkozik, hogy «hosszú ideig volt Firenzében Lorenzo de' Medici és Mátyás király másolója s Piero száműzetése után a portugál király scriptora».²⁹

Arra is van eset, hogy kifejezetten más számára készült kézirat került vétel útján a budai könyvtárba. Nevezetesen két codexen, a milánói Trivulziana Diogenes Laërtiusán s a modenai Este-könyvtár Cornelius Neposán, a Francesco Sassetti neve szerepel mint készíttetőé, azé a Sassettié (1420-1491.), a ki, mint a Mediciek lyoni bankházának a főnöke, számos éven át Franciaországban tartózkodott s ott vetette meg könyvtára alapját, mely később 67, nagyrészt latin és olasz nyelvű kéziratra szaporodott fel. Tőle szerezte meg Francesco Todeschini, a későbbi III. Pius, XII. századi Martialis-codexét.³⁰

Úgy látszik, Franciaországból került Mátyás gyűjteményébe a bécsi udvari könyvtár pazarul miniált antiphonáléja, melynek címlapja Mátyás és Beatrix címerét mutatja. Varju Elemér, a ki e codexszel behatóan foglalkozott, azt hiszi, hogy XI. Lajos francia király küldte ajándéknak Mátyásnak a nála 1487-ben követségben járt Pruisz János váradi püspök útján.³¹ Ha azonban figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy Mátyás Sassettivel összeköttetésben állott, úgy ép oly joggal föltehetjük, hogy a lyoni bankár közvetítésével jutott a nagyszabású szerkönyvhöz, melynek néhány olasz iskolára valló díszbetűjét Sassetti pótolta bele. Megjegyzem, hogy Sassetti azon olasz gyűjtők közé tartozott, a kik Franciaországot átkutatták kéziratok után.³²

Miként a bibliophil-fejedelmek legtöbbje, Mátyás is tartott udvarában könyvmásolókat és miniatorokat. Ez abban az időben oly magától értetődő dolog volt, hogy a milánói herceg 1488 nov. 10-én kelt s már idézett levelében felkéri Corvin Jánost, hogy küldje el neki, vagy másoltassa le számára Festust, ha az megvan királyi atyja könyvtárában. Sajnos, az egyetlen tanúságtétel e műhely létezése mellett Oláh Miklós egy passusa, melyben a régiekre való hivatkozással állítja, hogy Mátyás király a dalmát származású Petrus Ragusinus vezetése és felügyelete alatt 30 irlnokot foglalkoztatott, a kiknek feladata volt a görög és latin kéziratok másolása. Ha tekintetbe vesszük, hogy még a nápolyi király sem tartott egyszerre nyolcznál több scriptort, a kikhez még 2-2 miniator és könyvkötő járult,³³ úgy Oláh 30 irlnokát humanista túlzásnak kell minősítenünk. Ne feledjük továbbá azt se, hogy nagyszabású másolói tevékenység csak régi codexekben gazdag helyeken fejlődhetett ki igazán, így Firenzében, a hol Niccolo Niccoli megvetette az első újkori közkönyvtár alapját, vagy Velenczében, a hol Bessarion kéziratái váltak közkinccsé. Budán legfeljebb Mátyás könyvedvelő főpapjainak codexei szolgálhattak minta gyanánt, mert nem valószínű, hogy e célra a távoli olasz udvarok kölcsönözték volna ide kincseiket. Lám, a velencei signoria 1474-ben elég könnyelmű volt Eustachius-codexét lemásolás végett Rómába kikölcsönözni Marcello di Rusticinek, – a mint erről a velencei állami levéltár egy iratcsomójában Coggiola által felfedezett töredékes lajstrom tanúskodik, mely az 1474-93. évekről vagy tiz kötetet sorol fel *Libri non restituti* sokatmondó felírás alatt³⁴ – s a kötet többé sohasem került vissza jogos tulajdonosához. Az efféle tapasztalatok nagy óvatosságra intettek s a gyűjtők bizony még a szomszédos

²⁹ Bertoni i. m. 264. l.

³⁰ V. ö. Sabbadini i. m. 139. l.

³¹ *Magyar. Könyvszemle* 1908: 20. l.

³² Sabbadini i. h.

³³ Müntz: *La renaissance en Italie et en France*. Paris, 1885. 117. l.

³⁴ *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. 1908: 52-53. l.

városokba sem igen kölcsönözték ki egymásnak kincseiket. Így a mikor 1488 szeptemberében Lorenzo de' Medici másolásra kölcsön kérte Ercole d'Estétől Dio Cassius olasz fordítását, tagadó választ nyer, mert a ferrarai herceg éppen ezt a könyvet «szinte naponként olvassa». Inkább gyorsan lemásoltatja a kívánt fordítást s már november 18-án megküldi Lorenzónak.³⁵ Ily körülmények mellett nem igen hihetjük, hogy Budán valami túlságos nagy könyvmásolói munka folyt volna. Erre látszik vallani az a körülmény is, hogy egyetlen Budáról datált Corvin-codex sem maradt reánk. Hevesy, aki a Corvina maradványainak miniatűrjeiről legutoljára írt tanulmányt, az előbb említett bécsi antiphonalét, a cod. urb. lat. 110, jelzésű vaticáni missalét³⁶ s legalább részben a bécsi Regiomontanus-codex díszítéseit tulajdonítja a budai műhely termékeinek, de állításait döntő érvekkel nem tudja támogatni.³⁷

Mekkora összegeket költött Mátyás könyvtárára, határozottan nem tudjuk. Heltai Gáspár azon állítása, hogy a könyvtári kiadások évi 33,000 aranyat³⁸ tettek volna, méltó párja a 40,000 deák részére tervezett budai főiskolának, melynek alaprajzát is látta e nem csekély képzelőerővel megáldott krónikásunk. Mátyás, a kinek koronajövedelmeit a milánói Ambrosianában lévő kéziratok jelentés 200,000 aranyra teszi³⁹ s a kinek fényűző építkezései, költséges udvartartása óriási összegeket emésztettek fel, aligha volt abban a helyzetben, hogy évről-évre ekkora, egy egész hadsereg évi zsoldjával felérő összeget áldozhasson könyvgyűjtő szenvedélye kielégítésére. Annyi azonban kétségtelen, hogy a kéziratok erősen igénybe vehették pénztárát.

Egy pár különös fénynyel miniált codexének áráról biztos tudomásunk is van. Így a bruxellesi misekönyvért, mely testvérpárja a doli püspök missaléjának, ő is – ép úgy mint François James – 200 aranyat fizethetett.⁴⁰ 1498-ban a Mediciek a Mátyás által rendelt 3 kötetes bibliáért 1400 aranyat, a Capponiak pedig egy breviáriuméért 500 aranyat követeltek – úgy látszik hiába – II. Ulászlótól.⁴¹ Ha ehhez még hozzá tesszük, hogy Attavante egy 1494-ben kelt szerződésben⁴² egy-egy címlapért s vele pendant-t alkotó egész lapot betöltő jelenetért 25 aranyat, egy-egy, a lap egyharmadát betöltő jelenetért 8 aranyat, egy-egy alakos fejléczért $\frac{3}{4}$ aranyat, egy-egy alakos és lombdíszű kezdőbetűért $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{4}$ aranyat, egy-egy lombos fejléczért $\frac{1}{4}$ aranyat, apróbb kezdőbetűkért pedig 4-2 soldót kötött ki magának s hogy, mint a ferrarai hercegek számadáskönyvéből kitetszik, egy-egy quinternióra való hártya 16 soldóba⁴³ egy imakönyv bekötéséhez szükséges bársony és veret 10 líra 3 soldóba⁴⁴ került, úgy némi fogalmat alkothatunk azokról az összegekről, melyeket egy-egy többé-kevésbé díszes kézirat előállítására fölemésztett.

Az ily nagy költségekkel összehordott kéziratanyag méltó elhelyezéséről Mátyás a budai várpalota építkezéseivel kapcsolatban gondoskodott. Palotájának a Duna felé eső szárnyán,⁴⁵

³⁵ Bertoni. I. m. 58-59. l.

³⁶ Weinbergernél tévesen Breviarium szerepel.

³⁷ *Revue de l'art chrétien*. 1911. évf. 12. és 120. l.

³⁸ Krónika LIII. rész. Toldy kiad. 509. l.

³⁹ Berzeviczy. I. h. 125. l.

⁴⁰ *Revue de l'art ancien et moderne*. XX. évf. 144. l.

⁴¹ Anziani: *Intorno a due bibbie Corviniane*. Firenze 1906, 15-16. l.

⁴² Közölve u. o. 17-21. l.

⁴³ Bertoni i. h. 42. l.

⁴⁴ Fumagalli: *L'arte della legatura nella corte degli Estensi*. Firenze, 1913. XXI. l.

⁴⁵ Heltai i. h.

alamizsnás sz. János kápolnájának tőszomszédságában, sőt ezzel ajtóval összekötve volt a könyvtári helyiség, mely Oláh szerint⁴⁶ két teremből, Naldiusnak Ugoletti szóbeli leírása alapján készült panegyrisz szerint pedig egyetlen boltozatos, fülkékre osztott négyszögletes teremből állott. A teremnek, ugyane forrás szerint, csupán bejáratí oldalán volt kettős kristályablaka, a mely alatt állott a királynak arannyal átszőtt takaróval leterített nyugágya. Maguk a könyvek, ha Naldius leírása hiteles, úgy látszik nem pulpítusokon feküdtek, miként ezt a Laurenzianában még ma is látjuk, hanem hárompolczos állványokon voltak elhelyezve, ugyancsak fekvő helyzetben. Az ilyen állványnak szemléletes képét nyújtja egy 1465-ből datált burgundi miniatura,⁴⁷ mely egyúttal azt is mutatja, hogy a könyvek címlapjukra voltak fektetve, a mi ismét megmagyarázza, miért van a Corvina bőrkötésű darabjain a cím a kéziratok hátsó födelére nyomtatva. A terem három ép fala mentén elhelyezett s Naldius ítélete szerint minden részükben tökéletes állványokat (scrinia) újszerű művészettel készült koczkás (scutulata) függönyök zárták el, melyek a por és piszok veszélyétől óvták meg a könyvek aranyozott födeleit. A terem közepén drágaköves takarókkal borított pulpítusok álltak, melyekre fektetve olvasgatták a könyveket.

A könyvek a fényes állványokon – Oláh tanúbizonysága szerint – tudományszakok szerint voltak csoportosítva. A felállítás e módja, fennmaradt könyvtári jegyzékek szerint, e korban tényleg szokásban volt. A beosztásra tipikusnak tekinthetők az Urbinói herczegek 1482. évi könyvtárjegyzékének a szakcsoportjai: Szentírás. Egyházatyák. Medici (orvostudomány). Juris consulti (jogtudomány). Cosmographia (csillagászat). Historici (történelem). Poetae (költészet). Grammatici (nyelvészet). Oratores et reliqua (szónokok és egyebek). Graeci (görög könyvek). Hebraei (zsidó könyvek).⁴⁸ Frigyes herczeg könyvtárnokának e beosztásához hasonló lehetett az a szakrendszer is, a melyet Mátyás olasz humanista könyvtárnokai alkalmaztak.

A könyvek megfelelő jelzetekkel, signaturákkal voltak ellátva. A XV. században dívott signaturák rendszerint két elemből álltak, melyek elseje, úgy látszik, a tudományszakot – esetleg az állványt –, a második pedig a könyv rendszámát jelölte. Római betűk és számok combinatióját látjuk a milanói herczegek paviai könyvtárának 1431. évi könyvjegyzékén, római betűk és arabs számokból összetett jelzetekkel találkozunk a clairvauxi könyvtár 1472. évi lajstromán.⁴⁹ Valami ilyesféle jelzések lehettek a Corvin-codexeken is s minthogy e jelzések hol a kötésen, hol a könyv belsejében – az első vagy az utolsó lapon – szoktak előfordulni, nincs kizárva, hogy a maradványok ily irányú rendszeres átkutatása pozitív eredményekre is vezessen.

A könyvtár irányáról, tartalmáról elég tiszta fogalmat ad az a 116 kötet, melynek a Corvinához való tartozása minden kétségen felül áll s a mely a könyvtárnak egy ötödét, legrosszabb esetben egy tizedét teszi.

A latin írók soraiban ott vannak Poggio fölfedezései: Ammianus Marcellinus, Asconius Pedanius, Lucretius, Quintilianus; Cicero három munkájával is szerepel s a történetírók sorából Cornelius Nepos, Quintus Curtius R., Silius Italicus, Sallustius, Tacitus és Titus Livius műveivel találkozunk. Utóbbinak 3 kötetes kiadását három különböző könyvtárba szórta szét a sors szeszélye. Az epikát Statius és Vergilius, a lyrát Catullus, Horatius, Persius és Propertius, a tanító költészetet Lucretius s a drámát Plautus egymaga képviseli.

⁴⁶ I. h.

⁴⁷ Közölve a Prologue de l'acteur sur le traicté des quatre dernières choses à venir cz. kéziratból Labitte, *Les manuscrits et l'art de les orner*. Paris, 1893. 231. l.

⁴⁸ Gottlieb: *Mittelalterliche Bibliotheken*. Leipzig, 1890. 248. l.

⁴⁹ Gottlieb i. m. 314. l.

A grammatikusok, commentatorok és rhetorok soraiból Donatus Helius, Priscianus Lydus, Quintilianus és Victorinus művei vannak meg e codexekben.

Rendkívül nagy számot tesznek a latin egyházatyák és scholastikusok: Ambrosius, sz. Anselm canterburyi érsek, sz. Bernát clairvauxi apát, Bessario biboros, Cassianus, Cyprián, Nagy Gergely, Hugo a Sto Victore, toledo sz. Ildefonz, Kelemen pápa, Rufinus és Tertullian tanuskodnak arról a nagy érdeklődésről, melyet a király a theologiai kérdések iránt tanusított. Szent Jeromos műveiből 5 kötet, Aquinói sz. Tamáséiból pedig 3 kötet maradt reánk ebben a sors által megtizedelt könyvtárban, a mi mellé még egy antiphonarium, egy 3 kötetes biblia, két breviarium s egy-egy misekönyv és psalterium járul. Mátyás theologiai jártasságáról szemléletes képet rajzol Galeotto Mátyás bölcs mondásairól szóló könyvében. E passus egyúttal azt is tanúsítja, hogy a theologiai írók nem voltak pusztán díszül könyvtárban. Hisz a vitatkozás hevében Mátyás a maga igaza bizonyítására kihozatja sz. Jeromos egy művét s ebből olvassa ellenfele, Gattus János szicíliai dömés barát, fejére a sententiát.

Szintúgy egyéni ízlésére vallanak a könyvtárban volt természettudományi művek: Beda, Marcanus Capella ez időben classikusnak tartott encyklopaediája, a Ptolemaeus-fordítások és commentarok 3 kötet, Strabo műve latin fordításban, a Casanate-könyvtárban legutóbb felfedezett orvosi compendium. A hadi tudományok elmélete iránt tanusított érdeklődésére vall, hogy Robertus Valterius *De re militari* cz. műve 2 példányban is előkerült. Építettő szenvedélyét támogatta Leon Battista Alberti főműve, a *De re aedificatoria*.

A humanista irodalom minden valamire való képviselőjének meg kellett lennie könyvtárban, habár a máig ismert töredékben csupán Il Biondo, Bonfini, Domizio Calderini, Caraffa, Lodovico Carlo, Eusebio Corrado, Ficino, a görög földet bejárt firenzei hellenista: Giacomo Angeli, Giorgio Merula, Naldo Naldi, Mattia Palmieri, Nicolao Perotti szerepelnek eredeti művekkel, commentarokkal vagy görögből való latinnyelvű fordításokkal.

A görög írók közül latin fordításokkal legbővebben a történetírók: Appianus, Dio Cassius, Eusebius, Herodianus, Herodotus, Polybius és Theophilactus s különösen a hittudományi írók: Basilus, Cyrillus, Didymus, Dionysius Aeropagita, Eusebius, Damascus sz. János, Isidorus, sz. Justin, Origenes és Synesius vannak képviselve. A bölcsészetet mindössze Philostrates, Porphyrio s Theophrastes képviselik, míg Aristotelestől csupán az olasz földön 1473-ban elhalt Argyropoulos János kivonata maradt reánk. Ha ehhez még hozzá vesszük az Aeschines és Demosthenes szónoklatait egybefoglaló kötetet, úgy – a fentebb már említett természettudományi művekkel együtt – teljesen kimerítettük a görögből fordított anyagot.

Eredeti görög nyelven írt codex csupán kettő van, a mely kétségtelen a Corvinába való; egy Constantinus Porphyrogenitus és egy Chrysostomus. Minthogy e két codex származását csupán a címeres kötés igazolja, a mely pedig a legtöbb ismert kéziratról eltűnt, föltehető, hogy még több görög nyelvű Corvin-codex lappanghat az európai könyvtárakban. Brassicanus legalább, a ki járt Mátyás könyvtárban s nem távozott üres kézzel onnan, a görög írók egész soráról tesz említést, a kiknek művei részben eredetiben, részben latin fordításban megvoltak a budai könyvtárban.⁵⁰ Henry Simonsfeld levéltári kutatások s figyelemreméltó hagyományok alapján nagy valószínűséggel mutatott rá arra, hogy a müncheni udvari és állami könyvtár C. gr. 157 jelzetű görög kézírata, mely Polybius első öt könyvét, Herodianus 8 könyvét s Heliodorus *Egyptica Historica* 10 könyvét tartalmazza, továbbá az erlangeni egyetemi könyvtár C. gr. 88. jelzetű Xenophon-ja egykor a budai könyvtaré volt s Obsopoeus (Heidnecker) Vincze kezén sikkadt el onnan a könyvtárral nem sokat törődő utódok alatt.⁵¹ Ily

⁵⁰ V. ö. Weinberger i. m. 78-79. l.

⁵¹ V. ö. Magyar Könyvszemle. 1908. évf. 193-195. l.

fajta kutatások a jövőben még kecsegtethetnek némi eredménnyel és növelhetik Mátyás görög codexének a számát, habár aligha fog valaha is kikerülni belőlük egy teremre való, a mint ezt Oláh minden tekintetben túlzott és kevésbé megbízható híradása nyomán a Corvina egyes historikusai még ma is hinni szeretnék. A XV. sz. hetvenes és nyolczvanas éveiben a görög codexek nagyrésze már véglegesen elhelyeződött s másolásuk sem volt oly virágzó iparág,⁵² hogy Mátyás király nagyobbszabású gyűjtő munkásságot fejthetett volna ki e téren. Lehet, hogy a Janus Pannonius gyűjteménye, föltéve, hogy csakugyan belekerült a Corvinába, szaporította még leginkább a könyvtár görög állományát.

A könyvtárban volt héber és magyar nyelvű kéziratokból, sajnos, még mutatóba sem maradt; amazokról Oláh Miklós, emezekről Anna királyné fegyvernöke odavetett megjegyzéséből értesülünk csupán.

Voltak-e olasz nyelvű kéziratok is a Corvinában, erről még csak ilyen röpke híradás sem tanuskodik. Az 1877-ben Konstantinápolyból Pestre került, illustratív szempontból rendkívül becses Dante-codex sohasem tartozott a Corvinába. Kaposi első pillanatra tetszetős feltevése,⁵³ mely az 1477-ben Budán járt Francesco Bandiniban látja codexünk első tulajdonosát s az ő révén juttatja a kéziratot a Corvinába, nem állja meg a kritikát. Kaposi ugyanis egész okoskodását a codexben szereplő címerre alapítja, melynek vörös mezejét három ezüst színű, rézsútos iker pólya hasítja keresztül. Hogy e címer korántsem azonosítható a Bandiniek azon állítólagos címerével sem, melyet Kaposi tekintélye, Corrolanza szótára, *bandato d'argento e di rosso*-nak ír le, ez a heraldikai leírás elemi szabályaival ismerős előtt egy perczig sem lehet kérdéses.⁵⁴ Az ügyet még jobban bogyozza a kitűnő Rietstap, a ki kétféle Bandini címert ismer, a firenzeit, mely ezüst mezőn egy vörös pólyát tüntet fel s a toscanait, melynek ezüst mezejét három rézsútos vörös pólya szeli át, az arany paizsfőben fekete sassal.⁵⁵ Mint látjuk, e leírások egyike sem illik codexünk geminált haránt pólyáira s így a codex egykori tulajdonosát valamely előttünk egyelőre ismeretlen olasz úrban kell keresnünk. A codex nem került szükségképen Magyarországról Törökországba, hisz a törököknek elég alkalmuk nyílt közvetlenül harácsolni az olaszoktól. Talán valamely tengeri ütközetben esett zsákmányul, csakúgy mint a vele együtt Pestre került másik olasz nyelvű kézirat, mely a hajózásról szól.

A könyvtárban volt ősnyomtatványokból eddigelé csupán kettő került elő, jeléül annak, hogy Mátyás mint igazi vérbeli bibliophil nem igen rokonszenvezett Gutenberg találmányával. Ő a könyvnyomtatásnak csupán népszerűsítő erejét méltányolta, de művészi jelentőségével szemben érzéketlen maradt. Ily fajta felfogásról tanuskodik 1479-ben kiadott rendelete is, melyben az egyházakat missalék és breviariumok kinyomtatására utasítja. Nem ő volt az egyedüli renaissance-fejedelem, a ki közönyösen fogadta e korszakos találmányt. I. Herakles ferrarai herceg ép oly kevésbé törődött az uralkodása első éveiben Ferrarában föllépő nyomdászokkal, mint Mátyás király a derék Hess Andrással, a kit 1471-ben hozott Budára olasz földről Karai László prépost s a ki néhány évi kínlódás után felhagyott a czéltalan küzdelemmel. Ferdinánd nápolyi király, a ki strassburgi származású könyvnyomtatóját, Sixtus Riessinget nagyrabecsülése jeléül püspöki székbe ültette,⁵⁶ a bibliophilek akkori világában kivételes jelenség.

⁵² Az újabb másolatokon különben is rajta volna Mátyás címere.

⁵³ *Dante Magyarországon*. Budapest, 1911. 48-49. l.

⁵⁴ V. ö. Foras, *Le blason* cz. kézikönyve 257. l.-val: «La jumelle peut se mettre en bande, mais alors il fant exprimer ça.»

⁵⁵ *Armorial général*, 2. éd. Gondouin, 1883. I. köt.

⁵⁶ Fumagalli: *Lexicon typographicum*.

Mátyás nagy költséggel összeszerzett kéziratok belső értéke vajmi csekély. A múlt századok kedvező véleménye, mely már a firenzei másolókat is arra indította, hogy munkájuk jobb színben való feltüntetése az állítsák róluk, hogy másolataik az «*exemplaria satis fida Mathiae Corvini*» alapján készültek, a modern szövegkritika szövétnekénél tarthatatlannak bizonyult. E többnyire XV. századi másolatok nem a legjobb, hanem a legjobban olvasható, szintén újkori kéziratokból készültek, még pedig a gyors munkával járó hanyagsággal. Ábel Jenő, a ki e kérdéssel legbehatóbban foglalkozott,⁵⁷ mint tipikus példát Tacitust említi, melynek Corvin-codex nem a rendkívül nehezen olvasható longobárd írású Mediceus Alter kéziratból készült, hanem valamely elegáns újabb másolatból, a minő három is volt a Laurentiana kincsei között.⁵⁸ Ábel az akkortájt Konstantinápolyból visszakerült codexek gondos szövegkritikai egybevetése alapján eredménykép kimondja, «hogy a bennök foglalt kiadatlan daraboknak semmi abszolút értékük nincsen, hogy a classikusoknak a Corvin-codexekben foglalt szövegeik, habár nem ritkán nem épen a legrosszabbak közé tartoznak, mégis nagyon középszerűek s nem olyanok, hogy összehasonlításukból említésreméltó és az összehasonlítás fáradságát kárpótló hasznót húzhatna a tudomány».⁵⁹

Annál becsesebbek e codexek művészi szempontból. Díszítésük a kor virágzó miniaturafestészetének legnevezetesebb hajtásai közé tartoznak. Természetesen a codexek ékítése nem egyformán gazdag. Aránylag kevés oly Corvin-kéziratunk van, a mely a lapszéli lombozaton és festett kezdőbetűkön kívül egész lapokat betöltő, alakos, architektonikus és tájképes compositiókkal is dicsekedhetnék. A legtöbb codex 1-2 díszlapot s néhány gazdagabb ornamentikájú initialét tartalmaz csupán, sőt fölös számmal akad olyan is, melyben néhány aranyos vagy színes kezdőbetű az egész ékesség. Kivétel dolgában sem állnak e codexek egyforma magaslaton. Talán leginkább gyönyörködtetik a szemet azok a kéziratok, melyek ékítése a kor legkiválóbb firenzei miniátora, Attavante di Gabriello di Vante (szül. 1452) műhelyéből került ki. Ez a rendkívül termékeny, Verocchio és főleg Domenico Ghirlandajo hatása alatt álló⁶⁰ miniator, a ki – természetesen segéderők igénybevételével – Mátyás mellett még a Mediciek s az urbinói herczeg számára is állandóan dolgozott, három kétségtelen – mert signált – főműve közül kettőt készített Mátyás rendeletére: a jelenleg Bruxellesben lévő misekönyvet s a velencei Sz. Márk-könyvtárban őrzött Marcianus Capellát.

A Corvina részére megrendelt kisebb jelentőségű signált művei közül a budapesti M. Nemzeti Múzeum, a párisi Bibliothèque Nationale s a Hofbibliothek egyet-egyet őriz, míg az Esték modenai könyvtárába öt jutott belőlük. Az oklevéltári adatok vagy stílkritikai indokok alapján Attavanténak tulajdonítható codexek sorában Ancona csupán egy Corvin-codexet említ: a vatikáni könyvtár egyik breviariumát. Hevesy⁶¹ ide sorozza még a bécsi Philostratest, mi pedig a párizsi Ptolemaeust, minthogy címlapján teljesen azonos kivitelben ugyanaz a két, Bacchus és Ariadné mondájából vett, jelenetet ábrázoló gemma fordul elő, mely a doli püspöknek kétségtelenül Attavantétól festett misekönyve címlapján a címerpaizs két oldalán van reproducálva.⁶²

⁵⁷ *Korvin-codexek. Értekezések a M. Tud. Akadémia nyelv- és széptud. osztálya köréből.* VIII. köt. 1. sz. Budapest, 1878.

⁵⁸ U. o. 21. l.

⁵⁹ U. o. 102. l.

⁶⁰ L. Paolo d'Ancona cikkét a Thieme-Becker-féle *Allg. Lexikon der bildenden Künstler*, Leipzig 1908. II. kötetében 214-216. l.

⁶¹ I. m. 16. l.

⁶² Hevesy figyelmét e tény csodálatos módon elkerülte s a Ptolemaeust «valamely firenzei műhely» termékévé teszi meg. U. o. 18. l.

Sokkal kevésbé biztosan állapítható meg a többi Olaszországban miniált kézirat könyvfestő művészenek a kiléte, a mi első sorban a miniatura történetének mai épen nem kielégítő állásának tudható be. Hogy e téren mily tág tere nyílik a találgatásnak, arra jeles példa a sokáig elveszettnek hitt s 1912-ben ismét fölszínre bukkant Dydimus-codex. «Rómer Flóris 1870-ben e codexet még Attavante művének tartotta, utóbb az Anziani és Eugène Müntz által determinált codexminiaturákkal való hasonlatosság alapján nálunk az a vélemény alakult ki, hogy a Francesco d'Antonio del Cherico festéseivel van dolgunk; a műárus, a ki 1912-ben áruba bocsátotta, Monte vagy Gherardo di Favilla munkájának tartja». Berzeviczy pedig, a ki e codexről előkerülése alkalmával előadást tartott, a következőképp nyilatkozott: «Kétségtől firenzei mester, kétségtől az Attavante köréből való és kétségtől a Ghirlandajo stíljéhez közelálló, de megnevezése egészen hypothetikus volna».⁶³

Ilyen kérdéses értékű Hevesy véleménye, mely a Corvin-codexek két Wolfenbüttelben őrzött darabját: egy zsoltáros könyvet és Marsilius Ficinus epistoláit az imént fölemlített Francesco d'Antonio del Chericoval hozza kapcsolatba,⁶⁴ a ki Attavante előtt Firenze legkeresettebb könyvfestője volt.

Ugyanő a flamand hatás alatt álló s Firenzében dolgozó testvérpár: Monte és Gherardo del Favilla műveit véli felismerni a bécsi és budapesti sz. Jeromos-codexekben s a modenai könyvtár Gregorius Magnusában.⁶⁵ Viszont a párisi Cassianust s a müncheni Beda Venerabilist, melyeket Schönherr Gyula a velencei Averulinus-szal, a drezdai Valturius-szal s a budapesti Trapesuntius-szal egyetemben Gherardo körébe utal,⁶⁶ valamint a müncheni Palmierus-t, a bécsi Ptolemaeus-t s a Holkham hall-i Evangelistariumot nápolyi, vagy délolaszországi termékeknek minősíti s egy egyelőre ismeretlen művész oeuvrejének tekinti, a kit «Cassianus mesterének» nevez.⁶⁷ Ez okoskodásnak csupán annyi alapja van, hogy e kéziratok stílistikai szempontból tényleg együvé tartoznak s hogy a Cassianus scriptora a franczia (bordeauxi) származású Petrus Burdigalensis volt, a kit a nápolyi király 1480-ban udvari másolójává nevezett ki. Minthogy Hevesy maga is kénytelen bevallani, hogy e kéziratok díszítéséhez analógiákat a nápolyi könyvtárnak Párizsban, Bécsben és Valenciában őrzött maradványai között nem talált,⁶⁸ valószínűbbnek tartjuk Dorez véleményét,⁶⁹ a ki a Cassianust s az Evangelistariumot valamely firenzei műhelybe utalja.

Mind e codexek művészeti családfáját azonban csakis akkor állapíthatjuk meg véglegesen, ha mind a Corvina, mind a korabeli más gyűjtők számára készült kéziratok részletes leírása, lehetőleg bő illusztrációk kíséretében publicálva lesz, a mi a mai olcsó és megbízható sokszorosító eljárások mellett nem tartozik a lehetetlenségek sorába. Különösen hasznosak az egy-egy codex egész képanyagát reprodukáló kiadványok, melyek újabb mind nagyobb számban kerülnek a könyvpiacra. Egyes kiváló művészek személyéhez azonban a miniaturákat még e kedvező feltételek mellett is csak ritkán fűzhetjük s meg fog kelleni elégednünk bizonyos iskolák szerinti csoportosításukkal. Springer szavaival élve «óvakodnunk kell attól a balítélettől, mintha a kétségtől bájos és színdús könyvdíszítmények előállítására kizárólag a

⁶³ V. ö. Berzeviczy előadásának kivonatával, *Magyar Könyvszemle* 1912. évf. 280-283. l.

⁶⁴ I. h. 14. l.

⁶⁵ U. o. 14. l.

⁶⁶ *Magyar Könyvszemle* 1906. évf. 209-10. l.

⁶⁷ I. h. 115. l.

⁶⁸ U. o. 126. l.

⁶⁹ *Les manuscrits à peintures de lord Leicester*. Paris 1908. 98. l.

legfőbb mesterek lettek volna hivatottak és képesek. »⁷⁰ Még a jeles művészek által signált codexek sem végtől-végig egy kéz munkái. Így a doli püspök miséskönyvében csupán 2-3 főjelenet került ki Attavante ecsetéből, a többit segédei készítették az ő irányítása mellett s vázlatai alapján.

Az Olaszország határain kívül, de Mátyás idejében miniált Corvin-codexek sorában művészi jelentőségre a bécsi Antiphonarium válik ki, a mely Varjú véleménye szerint francia földön készült. Az 1464-ben Bécsben másolt misekönyv, melyet a király Thomas de Hungaria minorita barátjának ajánlott fel, kezdetleges osztrák munka, míg a bécsi Hofbibliothek Regiomontanusát, melyen csupán a magyar-cseh címér szerepel, Mátyás hollója nélkül, továbbá a cod. urb. 110 jelzésű vatikáni breviariumot Hevesy a budai miniátorok készítményének tekinti. Valami speciális, csupán a Mátyás használatára készült codexekre jellegző vonás azonban egyik kézirat belső díszítésében sem érvényesül.

A mi igazán sajátos és épen ezért kiválóan fontos a Corvin-codexeken, az bekötésük. Az eredeti kötésükben fennmaradt kéziratok a kötés anyaga szerint két csoportba oszthatók, a selyem- és bársonyszövetből készült s a bőrkötések csoportjába. A szövetkötések a korabeli olaszországi bibliophilekéhez hasonlóan vörös, kék vagy zöld selyemmel vannak borítva s a három metszési oldalon hasonló színű szalagra erősített, gazdagon aranyozott cisellált ezüst csattal záródnak, melyeknek a könyvtáblákhoz szögezett részein rendszeren két delfintől tartott paizst találunk, az ország vagy a Hunyadiak címérével. E kötések minden valószínűség szerint a külföldön készültek s még az se valószínű, hogy – mint Ráth György hitte⁷¹ – a reczés aranymetszésükön látható vörös, kék, sárga és zöld színekben pompázó lombdíszt, s a hosszoldali metszésen alkalmazott könyvcím került utólag rájuk a budai műhelyben. A metszés ilyen kifestése ugyanis szintén előfordul egyéb e korbéli kötésekben.⁷²

Egészen másként áll a dolog a bőrkötésre nézve. A Corvina bőrkötéseivel megegyező kötések eddig sehol sem sikerült felkutatni s így feltehetjük, hogy azok Budán készültek. A kötések egyik lényeges alkatrésze, a három apró bélyegzővel előállított vaknyomású paszomántfonadék ugyan olaszországi, első sorban firenzei kötésekben is előfordul, de itt az aranyozás csupán a fonadék közé illeszkedő gyöngyökre szorítkozik. A Corvina kötésein ellenben a paszomántos fonadék alkotta keret gazdag aranyozással van kitöltve. E középdísz tekintetében Ráth nyomán két csoportot különböztethetünk meg. Az első, népesebb csoportban a központi alakzat alapján tojásdad formájú, de kerülete szimmetrikus kiszögellések folytán hullámvonalú, mintha csak két, többször hajlított mór stílusú ívet tettek volna össze. A második, szegényebb csoport középdíszének alakja szabályosabb, geometrikus idomú s részint körök és körívek kombinálásából, részint ugyanez elemeknek egyenes vonalakkal való összeforrasztásából ered. Ilyen pl. a Nemzeti Múzeum Damascusi sz. Jánosa. A téglány alakú tükröt sokszor egy belső, sarkain lekanyarított gyöngy-keret szegélyezi s az így keletkezett sarokrészeket leveles aranydíszt tölti ki. A legtöbb példányban a középdísz magva eredetileg színezett címérpaizs, fölötté az aranynyomású koronával. E szabályok alól persze számos a kivétel: az előbb említett múzeumi codexen a magyar és cseh egyesített címér nem a középen, hanem felül és korona nélkül látható, míg a veronai Liviusnál (De bello punico) a középponti királyi címér kisebb, mint rendszeren s alatta egy gyűrűs holló koronával, felette pedig ugyanez, de korona nélkül díszleg. A beosztásra nézve teljesen eltér a többi Corvina-kötéstől a bécsi Anastasius-codex, melyen a paszomántos kereten belül olasz renaissance ízlésű fülke látható. A fülke vízszintes talapzatából mandula-alakú ornamentum fejlődik ki, míg a keskeny

⁷⁰ *Handbuch der Kunstgeschichte* 6. kiad. IV: 38. l.

⁷¹ *Magyar Könyvszemle* 1897. évf. 258. l.

⁷² Weinberger i. m. 14. l.

oszlopokon nyugvó párkány félkörös oromzatáról kétoldalt kecses lombfüzér csüng alá. Érdekes rekeszes beosztása van a bécsi udvari könyvtár Ptolemaeusának és a stuttgarti Szent Ágoston-kéziratnak.

Technikai kivitel dolgában is elűt e típusoktól az erlangeni biblia. A paszomántfonadék és aranygyöngyök teljesen hiányzanak róla. Tábláin, a renaissance ízlésű indából alakított keskeny kereten belül, a sarkokban egy-egy kisebb, a gyűrűs hollót ábrázoló, kétszer övezett medaillon látható, míg középtűt háromszoros keretben Mátyás bőrből ponczolt, tallér-nagyságú arc képe díszlik. A medaillonok közeit vázákból kihajtó virágos lombdísz tölti ki. A medaillonok és kereteik külön készültek s keleti módra erősítették az alapfelületre. A wolffenbütteli könyvtár s a bécsi udvari könyvtár egy-egy erősen megrongált kötésén pedig áttörtmívű bőrapplicatiót találunk, a mely alól kilátszott a türkiszkékre festett fatábla.

A codexek kötése abban megegyezik, hogy mind az alsó, mind a felső tábla azonosan van díszítve, csak hogy az alsó táblára felül rendszerint a munka címét is rányomták versalis arany-betűkkel.

Minthogy e kötések díszítő elemei teljesen azonosak, a kéziratok ellenben különböző helyekről valók, teljes joggal tehetjük fel, hogy egy helyen készültek. Ez a hely pedig csakis Buda lehetett. Az aranyozáshoz szükséges vasakat is hihetőleg hazai ötvöseink vészték, sőt az sem lehetetlen, hogy a kötéshez használt barna, sötétvörös vagy fekete maroquin is itthon készült: legalább sokkal magvasabb és vastagabb, mint a Maroccóból származó kecskebőr. Ráth György azt is fölteszi, hogy e hazai műhelyben keleti mesternek is kellett dolgoznia, Varjú Elemér ellenben épen a legutóljára említett áttört művű kötések ügyetlen kivitelére s az aranyozott kötésekben nyilatkozó egészen különleges díszítő irányzatra támaszkodva, színmagyar termékeknek tartja a Corvina kötéseit.⁷³ Theodor Gottlieb⁷⁴ a kötések keletkezési helye gyanánt szintén Budát jelöli meg, de azt hiszi, hogy a keleti minták utánzására a nápolyi udvar példájától nyert buzdítást. Megjegyzendő azonban, hogy ilyen nagyobb szabású kéziaranyozásról tanuskodó bekötések a nápolyi királyok könyvtárából nem maradtak ránk, a minek az lehet az oka, hogy a gyűjtemény zömét Franciaországba vitték és IV. Henrik alatt majdnem teljesen újra kötötték. Így Gottlieb föltevésének egyetlen támasza, a *Tresoria dei rei d'Aragona* számadásai között található ama följegyzés, mely szerint Baldassare Scoriglia 1480-ban hét nagy fóliánst kötött be levantei kecskebőrbe, levelekből és virágokból álló aranyozott és kézzel festett díszítéssel 54 aranyon, 1 tarin és 11 granán. Fumagalli, a ki e kérdéssel legutóljára foglalkozott, a paszomántos firenzei kötésekre hivatkozva, inkább a firenzei hatást tolja előtérbe,⁷⁵ habár kétségtelen, hogy a gazdag aranyozás e kötésekben le nem vezethető.

A gyönyörű könyvtár rendbentartása s felügyelete a könyvtáros dolga volt. Johannes Regiomontanus, Taddeo Ugoletti, Marzio Galeotto, Bartolommeo Fontet és Felix Ragusanus említik, mint a kik egymást föl váltva e tisztséget betöltötték.⁷⁶ Csupa literatus ember, a kikre nézve a könyvtárosság megtisztelő mellékfoglalkozás lehetett. Ugoletti pl. Corvin János nevelője volt, Felix Ragusanus pedig a könyvmásolók felügyelője. Hasonló állapotok voltak e korban az olasz udvari könyvtárak legtöbbjénél. Ferrarában is pl. az első igazi könyvtárnok Pellegrino Prisciano volt a század nyolczvanas éveiben; elődei, mint Scipione Fortuno, Francesco Putti, Andrea de la Vieze, első sorban könyvmásolók, vagy udvari tisztviselők

⁷³ *Magyar Könyvszemle* 1905. évf. 310-22. l.

⁷⁴ K. k. Hofbibliothek, *Bucheinbände*. Wien, 1910.

⁷⁵ *L'arte della legatura* etc. Firenze, 1913. LXV. l.

⁷⁶ V. ö. Beöthy-Badics, *Képes irodalomtörténet* 3. kiad. I: 144 l. (Dr. Sebestyén Gyula tanulmánya.)

voltak s csak mellékesen kezelték a kéziratgyűjteményt.⁷⁷ A könyvtárosi teendők illetén ellátását a gyűjtemény jellege teljesen igazolja.

A Corvina nem volt nyilvános közhasználatra szánt könyvtár még oly értelemben sem, mint Niccoli firenzei vagy Bessario velencei alapításai. Első sorban a király személyes használatára volt fenntartva, de persze az udvarában megforduló tudósok és főpapok is igénybe vehették. Ha a Vitéz által emendált Corvin-codexek már eredetileg is a királyi gyűjteménybe tartoztak, úgy arra is van bizonyíték, hogy az olasz fejedelmek mintájára, házon kívüli használata is divatozott. Egyik munka olvasását Nyitrán, egy másikét Nagyszébenben fejezte be Vitéz. Különösen érdekes a használat szempontjából a Casanate-könyvtár orvosi compendiuma, mely 87 magyar bejegyzést tartalmaz – egyes növények magyar neveit, – mind Mátyás korabeli írásban: világos jelöléssel annak, hogy a királyi udvarban felhalmozott szellemi tőkét a magyarság is igénybe vette. Schönherr Gyula feltevése szerint e bejegyzések pálos barátoktól származnak, a kik talán még Mátyás életében kölcsön vették a codexet s a mindenkor kikölcsönzők kedves szokása szerint, nem adták többé vissza jogos tulajdonosának. Ott forgott egy ideig magyar kézen, míg végre, ma már kikutathatatlan módon, de legkésőbb 1546-ban, olasz földre került.⁷⁸

A nagyszerű culturalis alkotás további sorsát megpecsételte a nagy király váratlan halála. Mindjárt Mátyás halála évében megbolygatta a kincseket az örökösök kapzsisága és viszálykodása. Corvin János és párthívei, II. Ulászló közeledtének hírére, társzekerekre rakták a kincstár drágaságait, a Corvina értékesebb codexeit s a várak becsesebb holmiját és június 30-án elhagyták a várost. Az országos rendek serege Dunaföldvár tájékán érte utól a szökevényeket s a Csontmezőn vívott csatában legyőzte Corvin híveit. A dúsan megrakott társzekerek egy része a harctéren maradt, kövér zsákmányul a győzőknek és csupán öt társzekérre való jutott vissza július 12-én Budára.⁷⁹

E zűrzavarban kallódhattak el legelső ízben egyes különösen fényes kötésű darabok a könyvtárból, a melyek pénzbeli értéküknél fogva magukra vonhatták a zsákmányolók kapzsiságát. E szomorú tény folyamánya volt, hogy az országos rendek Corvin Jánost a vele kötött egyezség egyik pontjában kötelezték, hogy atyja könyvtárából könyveket csak az országnagyok beleegyezésével vehessen ki. Ez volt nálunk az első eset, mint már Fraknoi is megjegyezte,⁸⁰ a mikor könyvtár országos rendelkezés tárgyául szolgált s egyuttal legjobb czáfolata annak az állításnak, mintha a «Báthory Istvánok, Kinizsi Pálok vagy más hozzájuk hasonló főpapok és urak» alig tudták volna megbecsülni a könyvek értékét.⁸¹

Maga II. Ulászló sem bánt, legalább uralkodása első felében, oly könnyelműen a Corvina kincseivel, a mint ezt általában hiszik. Így tudjuk, hogy 1498-ban Farmoser Sándor német ügyvivője útján Firenzében kísérletet tett Mátyás könyvtartozásainak rendezésére. A Mediciek és Capponiak ily czímen támasztott igényei azonban – melyekről fentebb már szóltunk – oly nagyok voltak, hogy Ulászló aligha gondolhatott kiegyenlítésükre. Mérsékeltebb követeléseket, úgy látszik, rendezett: legalább erre vall a lord Leicester könyvtárában őrzött evangelistarium, melynek akkor még üres címer-mezejére egyenest az ő címerét festették.⁸² Más, eredetileg Mátyás számára készült kéziratokon, pl. a párisi Cassianuson s a

⁷⁷ Bertoni, i. m. 27. l.

⁷⁸ *Magyar Könyvszemle* 1904. évf. 450. l.

⁷⁹ V. ö. Schönherr Gy. *Corvin János*. 145-148. l.

⁸⁰ I. m. 537. l.

⁸¹ Marczali: *Magyarország története*. (Műveltség könyvtára) 356. l.

⁸² *Magyar Könyvszemle* 1908. évf. 196. l.

müncheneri Bedán pedig elődje családi címérét a magáéval helyettesítette.⁸³ Sőt egy ideig a budai könyvkötő-műhelyt is foglalkoztatta: ismerünk olyan könyvtáblát, melynek a Mátyásétól eltérő díszítése a Corvina bélyegeivel készült Ulászló király számára.⁸⁴

Miként Mátyás idejében, Ulászló alatt is használhatták a könyvtárt az udvarban megfordult tudósok, de minthogy Felix Ragusinus halála után új könyvtárnokról nem gondoskodtak, a lelkiismeretlenebb olvasók meg-megdézsmálgatták állományát. Ennek emlékei a Celtis Konrád birtokában volt Corvin-codexek, melyek címlapjáról a hollós címer le van vakarva. Bohuslav, a ki magánügyekben 1499-ben Budán járt, a Corvinában is megfordult, a hol különösen a görög Ptolemaeus-codex nyerte meg tetszését. Schlechtát, a király titkárját, váltig szutyongatja, szerezne meg neki ajándékba a királytól. E mellett más codexeket is elkért «kölcson». Megkapta-e a kéziratokat s ha igen, visszaszolgáltatta-e, egyaránt kérdéses.⁸⁵ Ulászlónak nem volt, miként a ferrarai hercegnek, egy Prisciano az oldalán, a ki figyelmeztette volna a kölcsönzéssel járó veszélyekre.⁸⁶

1502-től kezdve Ulászló maga is elősegítette a Corvina széttörlését. A könyvre éhes tudósok hízelgéseikkel rávették, hogy el-elajándékozzasson belőle. A sort az imént említett Bohuslav nyitja meg, a ki epigrammban ünnepli Ulászló nagylelkűségét.⁸⁷ A tudós Cuspinianus, a ki mint I. Miksa császár követe, gyakran megfordult Budán Ulászló udvarában mind a maga szakállára, mind ura megbízásából, a kéziratok egész sorát csalta ki a gyöngye fejedelemtől részint ajándékba, részint «másolásra».⁸⁸ Sőt Cuspinianus famulusa és kedves tanítványa, Johannes Grempert szintén értette a módját, mint kell Ulászló szívére hatni. Így 1513-ban kicsalta a maga részére a remekül díszített Flavius Philostratus-codexet, melyre eredetileg az októberben Budán járt Vadianus Joakim és Collimatus György bécsi humanisták hívták fel Miksa figyelmét. A derék Grempert azonban a maga részére tartotta meg a becses zsákmányt, melynek megszerzése nem ment egészen simán. A codex alapján 1516-ban készült kiadásban ugyanis Grebelius Miklós, Grempert barátja, a kézirat megszerzéséről a következőképp emlékezik meg: «qui (scil. Joannes Grempertus) multis sane laboribus, multis precibus, multis denique lachrymis librum hunc a Budensi Bibliotheca extorsit». Grempert könyörgései, úgy látszik, máskor is hatottak: máig 21 könyvről és kézitról állapították meg, hogy egykoron övé volt s ebből 4 eredetileg a Corvina kincsei közé tartozott, egy pedig ott készült másolat.⁸⁹

Arra is volt eset, hogy a király jószántából ajándékozott el egyet-mást előde könyvtárából, különösen a mikor előkelő külföldi követeknek vagy hatalmas főpapoknak kívánt kedveskedni. Így Cristopher Ustwik of Barmbridge, abingdoni apát, VIII. Henrik angol király követe is kapott Corvin-codexeket ajándékba.⁹⁰ A vatikáni Thurzó-codex egy egykorú bejegyzése

⁸³ U. o. 1881. évf. 82. l.

⁸⁴ U. o. 1905. évf. 322. l.

⁸⁵ Főgel, i. m. 103. l.

⁸⁶ Bertoni, i. m. 30. l.

⁸⁷ Főgel, i. m. 103-104. l.

⁸⁸ Mindazonáltal a bécsi könyvtár bejárata felett alkalmazott felirat, mely szerint Miksa gyűjteményének alapját «Korvin Mátyás Magyar Király Ő Felsége könyveinek egy nagy részével» vetette meg, csak *cum grano salis* értendő. Az udvari könyvtár mindössze 28 Corvin-kézirattal dicsekedhetik s ezek egy része is Fabertől jutott oda

⁸⁹ Ankiewicz: *Magister Johannes Grempert aus Rheinfelden*. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1913. évf. 5. sz. V. ö. Magyar Könyvszemle 1914. évf. 90. l.

⁹⁰ V. ö. Főgel, i. m. 104. l.

pedig arról tanuskodik, hogy a Corvina egy máig lappangó darabja, mely Ignác antiochiai püspök leveleit tartalmazta, 1515-ben már a boroszlói püspöki könyvtár tulajdona volt.⁹¹

Még válságosabbra fordult a helyzet II. Lajos király (1516-1526) alatt, a mikor a gyermekkirály nevelője, György, brandenburgi örgróf és instructora, Dubravius János jártak elől a Corvina kifosztásában. Így esett meg, hogy Massario velencei diplomata 1510-ben Budán járva, a Corvinában egyetlen becses könyvet sem talált, mivel minden jó darabot eltulajdonítottak. A mikor a török Buda várát 1526-ban elfoglalta, a közkatonák fosztogattak a könyvtárban, sőt az özvegy királynénak is volt rá gondja, hogy ne távozzék emlék nélkül az országból. A bruxellesi gyönyörű missale ő vele került Németalföldre.

Meglehetősen jelentékeny veszteségek érthettek a könyvtárat 1528-29-ben is, a mikor a város egy időre I. Ferdinánd hatalmába került. Úgy látszik, akkor szerezte meg Faber, későbbi bécsi püspök is, a tulajdonában volt Corvin-kéziratokat. De a nemzeti király, Zápolya János (1526-40), uralma sem vált a könyvtár javára. Ő alatta számos codex erdélyi könyvtárakba került, a hol azután a lángok martalékává lett.⁹²

A mikor aztán 1541-ben Buda hosszú időre török kézre jutott, a könyvtár ügye végkép elhanyaglott. A megtizedelt könyvtár részben Konstantinápolyba került a szultán palotájába, részben eredeti helyén maradt, még pedig nem minden őrizet nélkül. Reinhold Lubenau gyógyszerész, a ki dr. Pez császári követ kíséretében 1587-ben Konstantinápolyban megfordult, útján Budára is betért, hogy megtekintse a várat s nagyhírű könyvtárát. Látott is egy rakáson egy csomó könyvet az egykori könyvtári helyiségben, mely egy öreg török lakásául szolgált, a ki a könyvek őrizetére volt kirendelve. Számos tudósabb elődje példájára a derék patikus is szeretett volna magával vinni egy kis emléket, de az öreg, a szultán szigorú rendeletére hivatkozva, megtagadta kérését.⁹³

Ez a maradvány a Lubenaunál hatalmasabb elméket is izgatta: Pázmány Péter, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György egyaránt tettek lépéseket megszerzésére. Rákóczi, ismerve a török erkölcsöket, vesztegetéssel akart czélt érni. 1632-ben megbízta Szalánczi István követét, ígérjen 100 tallért vagy aranyat Zölfikár agának, ha a Budán lévő sok szép régi könyvből másfél százat ki hagy választani. Később a 100 aranyat egy gyémántgyűrűvel is megtoldaná, de a budai vezér vérszemet kap s a könyvekért látatlanban 5000 tallért kíván.⁹⁴ A telhetetlen követelésen azután az egész ügy megfeneklett, a mit nem kell valami tragikusan felfognunk. A következmények azt mutatják, hogy Rákóczi ugyancsak rossz üzletet kötött volna. Hiszen 1666-ban Lambeck, a bécsi udvari könyvtár vezetője, I. Lipót parancsára, átkutatta a vár pinczéjébe száműzött könyveket s három kéziratot kívül, a melyeket magával is vitt,⁹⁵ csupa értéktelen nyomtatványt talált. Jelentését az optimisták kétkedve fogadták s 1686-ban újból átkutatták a pinczét, a mikor is kiderült, hogy Lambeck, sajnos, nagyon is igazat beszélt.⁹⁶

A Konstantinápolyba került Corvin-codexek, más helyekről összeverődött görög és latin kéziratokkal együtt a szultán szerájában is csakhamar felkötötték az ott megfordult európai követek és tudósok bírvágyát. S ha már Mátyás gyöngé utódai sem tudtak elzárkózni a kéziratokra sóvárgók kitartó ostroma elől, mennyivel kevesebb ellenállást fejthettek ki ily

⁹¹ *Magyar Könyvszemle* 1903. évf. 440. l.

⁹² V. ö. minderre Ábel i. m. 6. l.

⁹³ *Magyar Könyvszemle*. 1914. évf. 95. l.

⁹⁴ U. o. 1913. évf. 20-21. l.

⁹⁵ Weinberger i. m. ezeket sem tartja a Corvina leszármazottjainak

⁹⁶ Ábel i. m. 7. l.

törekvésekkel szemben a szultánok, a kiknek szemében ezek a gyaur írások a bekötések boglárait leszámítva, alig bírtak értékkel. S valóban, a kéziratok Európába vándorlása csakhamar megindul.

A sort Niccolo Zeno nyitja meg 1533-ban, a ki állítólag 100 kötettel megrakodtan ment Velenczébe. Alighanem róla van szó Girolamo Faletti 1560 nov. 23-án II. Alfonso d'Estéhez írt jelentésében, a mely szerint Velenczében «számos, Mátyás király könyvtárából származó latin és görög kézirat» van, egy közelebbről meg nem nevezett férfiú kezén. – 1544-ben Antonio Bruccioli kapott a konstantinápolyi franczia nagykövettől két remek kéziratot: Cicero leveleinek egy kötetét és Macrobiust.⁹⁷ Verancsics pécsi püspök 1557-ben hozhatta magával Konstantinápolyból a British Museum Corvin-codexét, valamint Aquinói sz. Tamás Bécsbe került Catena Aureáját. Nointel és Galland 1670-79., Colbert megbízásából, Konstantinápolyban tartózkodott, de csak keleti kéziratokra irányozta figyelmét. Girardin ellenben, a kit Louvois küldött a Keletre, 16 görög s egy latin codexet hozott magával, a melyek azonban nem a Corvinából valók. Konstantinápolyból került Párisba, Tott báró közvetítésével, Ptolemaeus Cosmographiája, mely már a Corvina biztos maradványa.

A XVIII. századból eddig nincs rá adatunk, hogy érdeklődtek volna a Corvina Konstantinápolyba került maradványai iránt, a mibe talán a Buda visszafoglalásakor tapasztalt csalódás emléke is befolyhatott. A XIX. század második felében azután ismét rájuk terelődött a tudósok figyelve. A lökést ehhez Lepsius és Tischendorf kutatásai adták meg, a kik a régi bizánczi könyvtár roncsait nyomozva, bukkantak a Corvina gyér maradványaira. Az ő híradásuk nyomán utazott 1862-ben Konstantinápolyba a M. Tud. Akadémia három tagja: Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Kubinyi Ferencz, a kik önszemükkel győződtek meg a hír valódiságáról. A feledés homályából ekként újra napfényre került codexekből a 4 legfényesebbet 1868-ban királyunknak adományozta Abdul Aziz szultán s a Felség valóban királyi gestussal a M. N. Múzeum útján a magyar nemzethez juttatta el e becses darabokat. A még hátramaradt 10 Corvin-codexet, 25 más latin, olasz és spanyol kézirattal együtt Abdul Hamid szultán 1877-ben küldte Budapestre a török érzelmeivel tündető magyar egyetemi ifjúságnak. E 35 codex azóta a budapesti egyetemi könyvtár legféltettebb kincsei közé tartozik. Mindenesetre nagy kár, hogy a szultán jóakarató tájékoztatlanságában leszedette róluk az eredeti kötéseket s kétes ízlésű új köntösbe öltöztette őket. Azóta 1889-ben járt a Bosporus partján az Akadémia egy újabb küldöttsége, hogy az esetleg még visszamaradt kéziratokat felkutassa, de pozitív eredmény helyett csupán azt az impressiót hozta haza, «hogy a szeraj hozzáférhetetlen helyiségeiben bizonyára lappanganak még nemzeti culturánknak dicsőséges emlékei».⁹⁸ A tudomány nagy kárára Stambulban váratlanul elhunyt Karácson Imrének konstantinápolyi könyvtárakról írt dolgozatából azonban kevés biztatást meríthetünk e tekintetben.⁹⁹

De azért korántsem tekinthetjük lezártnak a Corvina maradványainak sorát: hiszen a szerencsés véletlen s módszeres kutatás a legutolsó évtizedben is két kétségtelen s két nagyon is valószínű maradványát hozta felszínre s épen nem lehetetlen, hogy az ismert darabok száma az idők folyamán még jó egynéhánynyal meg fog növekedni. Nem hiszszük azonban, hogy a lappangó codexek előkerülése lényegesen megváltoztatná azt a képet, melyet a könyvtárról mai ismereteink alapján alkothatunk.

⁹⁷ Dorez i. m. 99. l.

⁹⁸ Fraknoi V. I. m. 538. l.

⁹⁹ *Magyar Könyvszemle*. 1911. évf. 1-9. l.